

На думку В.Сухомлинського, збереження й зміцнення здоров'я учнів у школі – це одна з головних проблем, що вимагають від учителів теоретичних знань і практичних умінь, але й валеологізації всього навчально-виховного процесу, спрямованого на формування високого рівня культури здоров'я школярів.

Висновок. Проведений аналіз педагогічної спадщини В.Сухомлинського дозволяє зробити висновок, що великий педагог велике значення приділяв саме здоров'язбережувальному напрямку навчально-виховного процесу.

Найважливішими умовами для збереження та зміцнення здоров'я учасників освітнього процесу є: організація освітнього процесу відповідно до вікових особливостей дітей, залучення у процес навчання мистецтва й трудової діяльності, дитячої творчості; належне забезпечення медико-гігієнічних умов (правильне харчування, зміна режиму праці та відпочинку, загартування та ін.).

Безперечними факторами успішності розв'язання проблеми формування здорової дитини є узгоджена взаємодія сім'ї й школи, батьків і педагогів, а також позитивний вплив особистості вчителів на процеси здорового розвитку учнів.

Перспективу **подальшого дослідження** вбачаємо у творчому осмисленні та впровадженні теоретичних положень та багатогранного досвіду В.Сухомлинського в сучасну школу з метою забезпечення умов для збереження й розвитку здоров'я дітей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горашук В.П. Валеологічні погляди В.О.Сухомлинського на навчально-виховний процес у школі // Проблеми педагогічних технологій: Зб. наук. пр. – Луцьк, 2000. – № 3. – С.4-10.
2. Свириденко С. Здоров'я дитини – центр уваги вчителя // Завуч. – № 25 (103). – 2001. – 14 с.
3. Сухомлинский В.А. Павлышская средняя школа: Обобщение опыта учеб.-восп. работы в сел. сред. шк. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1979. – 393 с.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори – К. Радянська школа, 1976. – Т. 1 – 654 с.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори – К. Радянська школа, 1976. – Т. 2 – 670 с.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори – К. Радянська школа, 1977. – Т. 3 – 670 с.

УДК 37.033

Т.Ф. Юркова

ПРОБЛЕМИ ГУМАНІСТИЧНО-ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

У даній статті розглядаються актуальні питання гуманістично-екологічного виховання учнів у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського. Автор досліджує основні методи, прийоми, форми організації навчально-виховної роботи учнів, формування екологічних цінностей особистості, що є досить актуальним сьогодні.

The article focuses on actual problems of humanism and ecological bringing up the pupils revealed in pedagogical heritage of V. Suhomlinsky. The author investigates the basic methods and forms of studying and bringing up the pupils, forming their ecological values, that is actual enough nowadays.

У Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття) відзначається, що завдання освіти – сформувані покоління всебічно розвинутих, свідомих громадян. Метою Концепції неперервної екологічної освіти та виховання є підготовка молодого покоління, спроможного вивести людство зі стану глибокої екологічної кризи та формування екологічної культури особистості як форми регуляції взаємодії людини з природою [5: 17]. Концепція національного виховання визначає стратегію розвитку наскрізної системи виховання молодого покоління України, наповнення виховання гуманітарним змістом, який

узгоджується з кращими надбаннями цивілізації, орієнтований на соціалізацію, розвиток людини і відповідає потребам її самореалізації та актуальним завданням відродження національної культури, становлення Української держави.

Розвиток новітньої системи освіти базується на основних принципах національного виховання, серед яких з огляду на гуманізацію виховання виокремимо: народність – єдність загальнолюдського і національного (повага до мови, культури, спадщини, України, землі, людей України); природовідповідність виховання – врахування багатогранної і цілісної природи людини, вікових та індивідуальних особливостей дітей, учнівської та студентської молоді, їх анатомічних, фізіологічних, психологічних, національних і регіональних особливостей; культуровідповідність виховання – зв'язок з історією народу, мовою, культурою, мистецтвом, ремеслами, духовна єдність поколінь; гуманізація виховання – створення умов для формування найкращих якостей, здібностей дитини, гуманізація взаємин вихователя і вихованців, повага, довіра, милосердя, людяність, доброзичливість; демократизація виховання – особистість вихованців – вища соціальна цінність, право на його свободу, розвиток особистості, зв'язок між ідеями свободи, правами та громадською відповідальністю; диференціація та індивідуалізація виховного процесу – врахування у виховній роботі рівнів фізичного, психічного, соціального, духовного, інтелектуального розвитку вихованців, стимулювання активності розкриття творчої індивідуальності кожного.

Таким чином, основною турботою новітньої системи освіти на Україні, є людина, починаючи з дитячого віку, її всебічний розвиток, створення умов для формування кращих якостей, розвитку здібностей, становлення гідного громадянина Української держави.

Засновники гуманістичної психології А.Маслоу, Г.Олпорт, К.Роджерс, В.Франкл акцентували увагу на самоактуалізації особистості як вищій потребі людини. Як зазначає М.В.Левківський: «...психологи у своїх гуманістичних концепціях особистості вперше підходять до розуміння екологічної відповідальності, у першу чергу, за своє життя, навколишнє середовище та гармонійні взаємини між індивідами [6: 79]».

Проблеми гуманістичного виховання дітей та учнівської молоді посідають значне місце у сучасних наукових дослідженнях І.Д.Беха, І.А.Зязюна, П.А.М'ясоїда, І.Ф.Надольного, О.В.Сухомлинської та ін.

У педагогічній науці приділяється значна увага питанням екологічної освіти та виховання. Окремі аспекти цієї проблематики викладені в дослідженнях Г.О.Білявського, В.М.Бровдія, А.С.Волкової, В.В.Вербицького, Г.П.Пустовіта, Н.А.Пустовіт, Л.М.Шаповал, З.М.Шевців, С.В.Шмалей, В.Д.Шарко та ін.

Дана стаття має на меті проаналізувати педагогічну спадщину українського видатного вченого В.О.Сухомлинського, дослідити систему методів, прийомів, форм еколого-виховної роботи з учнями.

Вивчення, аналіз, упровадження в життя творчості В.О.Сухомлинського – важлива проблема сучасної педагогічної теорії і шкільної практики. Питанням вивчення теоретичних праць і дослідницької роботи видатного педагога-новатора присвячено чимало досліджень, статей, матеріалів конференцій. Так, у науковому доробку З.М.Шевців систематизовано й узагальнено педагогічні умови і напрями застосування педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського в екологічному вихованні дітей у навчально-виховному процесі та позакласній виховній роботі у загальноосвітній школі [15]. Педагогічну культуру батьків у спадщині В.О.Сухомлинського висвітлила у своїй науковій публікації В.Л.Федяєва [13]. Основні напрями використання гуманістичної спадщини педагога в системі підготовки спеціалістів Херсонського державного університету розглядаються в працях Л.В.Бабіч, Г.М.Кондратенко, О.В.Рідкоус [1]. Педагогічну систему В.О.Сухомлинського у вітчизняних дослідженнях (історіографічний аспект) представлено О.В.Сараєвою [8].

Видатний український педагог В.О.Сухомлинський був справжнім співцем природи, актуальним пропагандистом її цінностей. У славнозвісній Павлівській школі, де протягом багатьох років самовіддано він трудився, панував культ природи, прагнення єднання з нею. Дітей навчали відчувати, розуміти, цінувати і, головне, в міру сил, множити красу рідної

землі. Навчити любові, на думку В.О.Сухомлинського, можливо лише в діяльності, у вчинках.

Основним принципам гуманістичного та екологічного виховання учнівської молоді присвячені праці видатного педагога: «Моральні заповіді дитинства і юності», «Духовний світ школяра», «Як виховати справжню людину», «Методика виховання колективу», «Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості», «Народження громадянина», «Павлівська середня школа», статті «Школа і природа», «Природа, праця, світогляд» та ін.

У статті «Школа і природа» В.О.Сухомлинський розглядає природу в двох аспектах: природа як джерело знань і природа – як джерело виховання. Для розвитку розумових здібностей, допитливості природа має виняткове значення. Педагог-гуманіст у своїх наукових працях «Павлівська середня школа», «Школа і природа», «Природа, праця, світогляд» підкреслює, що в умовах сільської школи можливості взаємодії учнів з природою невичерпні, і головним спрямуванням їхньої діяльності має бути перш за все піклування про збереження родючості ґрунту. Посильна участь школярів у боротьбі з руйнівною стихією є школою громадянства, змужніння та господарництва, що, зазначає педагог, вчить дітей пізнавати ціну праці, землі і хліба.

У навчально-виховній роботі В.О.Сухомлинський повсякчас звертається до природи. Уроки серед природи – це ті дорогоцінні хвилини, коли вчитель доторкується до дитячого серця красою рідного краю. Значна частина уроків у початковій школі проходила у вигляді екскурсій, під час яких учні спостерігали за окремими явищами природи. Вони складали твори про те, що бачили довкола. Цей засіб висловлення думки поступово став для дітей таким же необхідним, як мелодія для музиканта.

Слід зазначити, що погляди педагога на досліджувану проблему відповідали не лише сучасним йому вимогам, але і набагато випередили свій час. Про визначну роль природи у виховній системі В.О.Сухомлинського свідчать такі його слова: «Не можна не враховувати, що життя наших дітей відбувається серед природи, природа входить у духовне життя дитини і як нерукотворна краса, і як сфера творчості, як поле, на якому створюється краса душі. Ми глибоко переконані в тому, що бережливе, турботливе ставлення до природи, праця, яка прикрашає рідну землю, – це найважливіша умова формування духовної краси... Усе це діти більше відчувають серцем аніж розуміють, аніж міркують про це [9: 121]».

У творах В.О.Сухомлинського природа визначається як провідний чинник виховання. Він писав: «Багаторічний досвід навчально-виховної роботи переконує, що природа є не лише об'єктом пізнання, не лише сферою активної діяльності наших вихованців, а й частиною їх буття, взаємовідносин, всього ладу їх життя. Природа – величезної ваги виховний чинник, що накладає свій відбиток на весь характер педагогічного процесу [9: 536–537]».

На думку Василя Олександровича, природа сама собою не виховує. Дитина стає розумною, прекрасною, доброю і непримиренною до зла за умови активного «взаємодіяння з природою». Якою ж, на думку вченого, має бути взаємодія школярів з природою? В.О.Сухомлинський так відповідає на це запитання: «Активно впливати на природу, але при цьому залишатися сином її, бути вінцем її творіння і водночас володарем її сил, по-синівському бережливо ставитися до неї – ось яку позицію треба виховувати в учнів у процесі їх взаємодіяння з природою [9: 554]».

Педагог вказував, що у дитини, яка вихована в умовах дефіциту спілкування з природою розвивається емоційна глухота, агресивність у ставленні як до людей, так і до об'єктів природи. Ось чому таким важливим є формування емоційно-естетичного, духовного світу учня, де переважає почуття співпереживання до всього живого.

Формування бережливого ставлення дітей до природного середовища здійснюється в процесі трудового, естетичного, морального, екологічного виховання. Кожен з цих напрямків сприяє формуванню в учнівській молоді усвідомлення необхідності знати про природу, відчувати її красу, читати її мову, зберігати її багатства.

Як зазначає автор монографії «Школа радості: еколого-виховна спадщина В.О.Сухомлинського» С.М.Глазачев, робота в Павлівській середній школі, якою керував педагог, будувалася таким чином, щоб з першого до останнього дня перебування в ній учні щоденно спілкувалися з природою. Для того, щоб активно впливати на формування в дітей гуманного відношення до природи, спілкування з природою, на думку педагога-новатора, повинно відбуватись у різних формах: через споглядання, працю, творчість, науковий пошук, милування, спостереження.

У Павлівській школі існувала ціла система методів, прийомів, форм організації екологічного та гуманістичного виховання школярів. Серед найголовніших методів, прийомів виховного впливу педагога на вихованців В.О.Сухомлинський виділяв такі: виховання словом; роз'яснення моральних понять, цінностей, норм поведінки; етичні бесіди (розробив Хрестоматію з етики); словесний вияв довір'я і недовір'я; навіювання; переконання, роздуми, створення казок – образів гуманної поведінки, взаємин; виховання прикладом: відношення до людей, довкілля, природи, Батьківщини, людства, Землі; системи методів організації діяльності і формування досвіду гуманної поведінки дітей: вправлення (добрі справи для людей, природи); організації спеціальних педагогічних ситуацій, які часто створювало саме життя і в яких проявлялися і закріплювалися гуманні почуття і якості молодших школярів; доручення гуманістичного спрямування; спонукання до творчої корисної діяльності; створення ситуації успіху тощо; стимулювання і оцінювання вчинків, поведінки, діяльності: (ухвала «ласкаве слово з сотнею відтінків»), заохочення, осуд, нагляд, заборона, обмеження, моральна підтримка та ін.; методи самовиховання, саморозвитку учнів.

Дуже різноманітні, наповнені високими гуманними ідеями були форми організації навчально-виховного процесу в Павлівській школі: незвичайні уроки казки, думки, творчості; різноманіття традицій у школі і сім'ї; різнопланові гуртки (їх було 60-70); екскурсії, подорожі по рідному краю; творча продуктивна сільськогосподарська праця молодших школярів. Будь-який виховний захід обов'язково поєднував «розум – серце – руки дитини». Навчання грамоті дітей шестирічного віку проходило через складну систему образно-чуттєвого сприймання дітьми довкілля: емоції – почуття – сприймання – уяви – образи навколишнього світу – образно-емоційне мислення – логічне мислення – запам'ятовування – застосування в різноманітній діяльності (малювання, читання, роздуми, спостереження).

В.О.Сухомлинський розглядав гуманізм як внутрішню, добровільну дію, вказував, що істинна гуманність – це несамопідкорення та жертвування своїм щастям заради інших, а переживання особистого щастя від турботи про них.

У великому тлумачному словнику сучасної мови «гуманізм» трактується як ставлення до людини, пройнятого турботою про її благо, повага до її гідності, людяність [3].

Як зазначає Т.В.Бутківська, «ціннісне ставлення до реальності є основою гуманізму» [2: 33].

Гуманістично-екологічне виховання, на думку В.О.Сухомлинського, починається з раннього дитинства. Школа великого педагога повинна стати сьогодні прикладом цілеспрямованого формування гуманної особистості. Однією з необхідних умов педагог-гуманіст вважав дбайливе ставлення до природного середовища: «Ми виховуємо у своїх вихованців погляди на природу як на цінність, яку неможна з жодними іншими цінностями ні співставити, ні порівняти [11: 36]».

У творчій спадщині видатного педагога червоною лінією проходить ідея гуманізації школи та освіти в цілому. Завдання екологічного виховання – сприяти накопиченню екологічних знань, виховувати любов до природи, прагнення берегти, примножувати її, формувати вміння і навички діяльності в природі. Гуманістичне екологічне виховання має за мету формування в учнівської молоді необхідної гармонії людини з природою, переконання їх у тому, що в разі розвитку цих зв'язків або їх порушення на людство чекають глобальні катастрофи [7].

Правильне сприйняття й осмислення природи – перший крок на шляху ціннісного ставлення до неї. Зупинка на цьому шляху надає процесу споглядального характеру.

Педагогічно організоване спілкування з природою поглиблює чуйність і сприятливість до її довершеності, стимулює розвиток потреби глибоко розуміти, цінувати, множити багатство і красу рідної землі. Важко не погодитись з В.О.Сухомлинським, який вважає, що якщо дитина виростила троянду лише для того, щоб милувалися її красою, якщо єдиною нагородою за працю стало насолодження красою і створення цієї краси заради щастя і радості іншої людини, – вона не здатна на зло, підлість, цинізм, безсердечність. Класичним зразком формування у школярів екологічних ціннісних орієнтацій щодо природи, стала розроблена педагогом методика і практика організації «школи під блакитним небом».

У Павлівській школі діяли центр дослідницької роботи юнацьких і науково-предметних гуртків та комітет охорони природи. В основі їх практичної діяльності лежала боротьба за збереження об'єктів навколишнього середовища й удосконалення вмінь і навичок дбайливого ставлення до природи. Ланки, що входили до складу комітету, називалися відповідно до напрямів практичної діяльності та мали власну емблему. Так, юні захисники саду – виноградні грони і яблука, друзі полезахисних смуг – кленовий листок і плоди абрикоса [14].

Таким чином, можемо зазначити, що в системі виховання В.О.Сухомлинського природа є і об'єкт, і засіб, і сутність діяльності людини. Постійне спілкування з природою – суттєво важлива частина виховного процесу. Перші «уроки мислення», вважав педагог, мають бути не в класі, не біля класної дошки, а серед природи. Кожне заняття мало свою тему, передбачало конкретне коло речей і явищ для спостереження. Тематами таких занять були: «Пробудження природи від нічного сну», «Дванадцять відтінків осіннього вбрання лісу – як їх назвати», «Живе і неживе в природі», «Кожне явище має свої причини», «Подорож краплі води», «Пшеничне зерно і колосок» та ін. Педагог закликав: «Ідіть в поле, парк, пийте із джерела думки, і ця жива вода зробить ваших вихованців мудрими дослідниками, допитливими, цікавими людьми [10: 39]».

Аналіз наукових опрацювань сьогодення засвідчує підвищення інтересу до вивчення різних аспектів проблематики і посилення тенденції розв'язувати екологічні питання в її руслі.

Тим чином, унікальний досвід видатного українського педагога В.О.Сухомлинського переконує, що найдоцільнішим шляхом виховання гуманного ставлення до природи є широка і всебічна діяльність учнівської молоді. Взаємодія з природою в Павлівській школі була поставлена на предметну основу, залучала дітей до конкретних справ, до збереження і примноження природних багатств. На голому, випаленому сонцем схилі учні розбили сад для людей, у іншому місці заклали виноградники, боролися із засухою, не відступаючи перед руйнівними силами стихії. Шкільна ділянка стала царством зелені і квітів, серед якого особливо виділялася алея троянд, які вирощували самі діти. За ініціативою Василя Олександровича кожен учень саджав на своїй ділянці Яблуню Матері, Яблуню Батька, Яблуню Бабусі, облаштовував Куточок краси тощо.

Вихователям належить прагнути до того, щоб завдяки праці його вихованців світ навколо них, став краще. Без цього неможна виховати свідомого громадянина нашої вітчизни. Заклик вірного сина своєї землі, пропагандиста ідеї української національної школи до того, щоб спілкуючись з природою, молодь навчалася любити і зберігати природу, охороняти її, знаходити сьогодні втілення в діяльності кращих учителів і педагогів України.

Отже, видатний український педагог В.О.Сухомлинський зробив надзвичайно цінний вклад в наукове осмислення і висвітлення найактуальніших проблем гуманістично-екологічного виховання учнів. Він запропонував багато корисних порад, дотримання яких допомагає вчителям виховувати в школярів дбайливе ставлення до природи, формувати психологічну готовність оберігати природні цінності всюди і завжди.

Дане дослідження не висчерпує всіх аспектів проблеми. На нашу думку, в перспективі потребують поглибленого вивчення питання, що стосуються забезпечення органічного взаємозв'язку гуманістично-екологічного виховання у процесі взаємодії сім'ї та загальноосвітньої школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабіч Л.В., Кондратенко Г.М, Рідкоус О.В. Використання гуманістичної спадщини В.О.Сухомлинського в системі підготовки спеціалістів: Зб. наук. праць. Педагогічні науки – Херсон: Вид-во ХДУ, 2008. – Вип. 50. – С. 26 – 29.
2. Бутківська Т.В. Ціннісний вимір соціалізації учнів // Педагогіка і психологія. – 1995. – №3. – С. 33 – 39.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т.Бусел – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
4. Глазачев С.Н. Школа радости: эколого-воспитательное наследие В.А.Сухомлинского – М., 1997. – 80 с.
5. Концепція неперервної екологічної освіти та виховання // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1995. – №14. – С. 17.
6. Левківський М.В. Екологічна відповідальність у соціокультурному вимірі // Взаємодія школи та громадських екологічних організацій у вихованні ціннісного ставлення школярів до природи: Матер. всеукр. наук.-прак. конф. – К: Центр екологічної освіти та інформації, 2004. – С. 78 – 83.
7. Мойсенюк Н.Є. Педагогіка. Навчальний посібник. 3-тє видання, доповнене, 2001. – 608 с.
8. Сараєва О.В. Вчитель в педагогічній системі В.О.Сухомлинського. Науковий вісник Миколаївського державного університету: Зб. наук. праць. Педагогічні науки. Вип. 8. – Миколаїв: МДУ, 2004. – С. 104 – 107.
9. Сухомлинський В.О. Природа, праця, світогляд. Вибрані твори у 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.2 – 639 с., Т.5. – 639 с.
10. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори у 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 3. – С. 376.
11. Сухомлинський В.О. Школа і природа // Сов. педагогіка, 1970. – №5. – С. 36.
12. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Вибрані твори у 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.1 – 670 с.
13. Федяєва В.Л. Педагогічна культура батьків у науковому доробку В.О.Сухомлинського. Науковий вісник Миколаївського державного університету: Зб. наук. праць. Педагогічні науки. Вип. 8. – Миколаїв: МДУ, 2004. – С. 223 – 227.
14. Шаповал Л.В. Досвід В.О. Сухомлинського з організації природоохоронної діяльності учнів. – Харків: ХДПУ, 1999. – Вип. 10 – Ч.2. – 124 с.
15. Шевців З.Н. Виховання в учнів бережливого ставлення до природи у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського.: Автореф. дис. ... кандидата пед. наук / Ін-т педагогіки АПН України – К., 1994. – 24 с.

УДК 378

С.І. Якименко

ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ – СКЛАДОВА ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ШКОЛИ І СТУПЕНЯ

У статті автор розкриває питання громадянського виховання молодших школярів як складової виховного процесу.

In the floor an author exposes the question of civil education of junior schoolboys as a constituent of educate process

Перед освітою України, яка стоїть на шляху демократичних перетворень, постають нові завдання. Одне з них – формування особистості громадянина правового демократичного суспільства.

У демократичному суспільстві громадянськість розуміється як сукупність складних багатовимірних особистісних якостей, з-поміж яких вирізняються: громадянські чесноти,